

**ФОРМУВАННЯ АРЕШТАНТСЬКИХ РОТ МОРСЬКОГО ВІДОМСТВА В
МИКОЛАЄВІ (1825-1830 рр.)**

(Короткий О. В., магістр історії, здобувач Phd)

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Перша половина XIX ст. була часом активної розбудови інфраструктури Південної України. Переслідуючи військові та торгівельно-економічні цілі держава переймалась облаштуванням міського простору, а головне міст-портів, таких як Одеса, Херсон та Миколаїв. Величезна потреба в робочій силі не могла бути задоволена вільнонайнятими працівниками, адже ріст цієї верстви населення стримувався його локалізацією, кріпосним правом. Особливо актуально ця проблема мала відчуватись в Північному Причорномор'ї, де ще тривала колонізація, а міста були доволі молоді і невеликі за кількістю населення. В зв'язку з цим, влада постійно використовувала тут арештантів на міських роботах.

Наявність фортець та портів зумовлювала велику кількість військових та воєнізований характер адміністрування. Населення портового Миколаєва в період облаштування порту складалось, переважно, з дрібних чиновників та відставних морських чинів та інвалідів з їх сім'ями, а головна увага населення була прикута до корабельної верфі.

Підкорялися роти обер-інтенданту Чорноморського флоту та портів. В 1825 р. було наказано було сформувати з 2000 чоловік арештантів, які перебували в чорноморських портах, у тому числі з цивільних злочинців і бродяг, переданих туди з найближчих губерній 15 арештантських рот для використання їх на адміралтейських роботах [5, с. 233].

В наступному році видається указ про формування арештантських рот морського відомства (№598) [2] і їх формування починається і в Миколаєві.

Арештантські роти морського відомства в Миколаєві в кількості 8 рот були сформовані з арештантів як самого Миколаєву, так і Херсону. 8-ма рота розміщувалась в редуті, а сім інших – в блокшивах – кораблях-тюрмах.

Перші такі плавучі тюрми з'явилися в Миколаєві ще в 1807 р. Спочатку їх використовували в якості місця утримання для полонених турків, яких тоді в районі міста було понад 16 тис. [3, с. 260]. Після зосередження кораблебудування в Миколаєві в 1820-х рр. до міста відправляють старі кораблі з Херсону, що дозволило розмістити в них велику кількість арештантів. Водночас, це призвело і до погіршення умов утримання для в'язнів, адже тіснота в корабельних тюрмах призводила до частих хвороб і смертей. Однак, через брак адміністративних будівель розмістити велику кількість арештантів було інакше неможливо.

Дещо вирішити проблему з перенаповненням блокшивів мав збудований за проектом архітектора Ф. Вунша морський острог [3, с. 303, 307, 466]. Морський острог було збудовано 1828 р., знаходився він неподалік від адміралтейства на перетині Одеської і Острожної (з 1835 р.) вулиць. Однак, за спогадами М. Аркаса блокшиви продовжували використовуватись і пізніше в 1840-х рр. Так, генерал-ад'ютант згадує про існування після 1842 р. корабля «Миколай», який стояв в кінці стрілки на річці Інгул і використовувався для утримання в'язнів [2, с. 26].

Адміністративний корпус однієї арештантської роти морського відомства мав складатися з одного штаб- або обер-офіцера, який був на чолі роти, йому підпорядковувались 16 унтер-офіцерів і один барабанщик. В кожній роті мало перебувати по 120 арештантів, кожні 8, 10 чи 12 з яких складали відділення. В одне відділення підбирались засуджені за схожими злочинами. Поза тим, арештанти одного батальйону поділялись на два розряди. Перший з яких складали засуджені на певний термін до кріпосних робіт, а другий – волоцюги та бігли військового відомства. Волоцюги мали утворювати окрему роту в чисельності від 100 до 140 чол. Ізоляція волоцюг в окрему роту була пов'язана, вірогідно, з існуванням думки про їх згубний вплив на інших арештантів. Окрему категорію складали засуджені на довічне ув'язнення, які мали поділятися на відділення за вивченими ремеслами: каменярі, теслярі тощо (№598) [4].

Адміністративний склад арештантської роти мав слідкувати не тільки за ізоляцією в'язнів та виконанням ними робіт, але й за тим, щоб життя арештантів якомога точніше відповідало військовому укладу. Офіцери мали слідкувати, щоб в'язні були вимиті, підстрижені і побриті «немов би знаходились на службі» (№598) [4].

Укладались подібні роти, головню, з двох категорій арештантів – приписані до морського відомства, які відбували покарання за кримінальні злочини та цивільні арештанти, які карались на кріпосні роботи судом, або через звинувачення в волоцюжництві (№207) [4]. Цивільні арештанти в військоворобочих ротах отримували децю подвійний статус як в'язні, адже залишаючись фактично під цивільним відомством, мали не тільки підпорядковуватись в ротах військовому керівництву, але й карались за нові проступки військовим судом. Такий указ було видано на початку 1826 р., коли виявилось, що арештанти громадського відомства «віддають перевагу ув'язненню в громадських тюрмах, де вони весь час ведення справи і збирання довідок, утримуються в суцільній бездіяльності», а після покарання арештантськими ротами починають давати нові свідчення або в самих військоворобочих ротах чинять нові правопорушення, щоб повернутись до цивільної в'язниці на час нового слідства (№207) [4]. Незабаром, це правило буде поширено і на арештантів морського відомства. Безпосередньою причиною такого указу стало звернення головнокомандуючого Чорноморським флотом Олексія Грейга, який вказував, що повернення арештантів до тюремних замків обтяжує цивільне відомство і вповільнює роботи Чорноморського департаменту (№607) [4].

Однією з головних причин цих масових спроб арештантів ухилитися від ув'язнення в арештантських ротах була, звісно, необхідність щоденної важкої праці. Якщо в цивільних в'язницях робота могла бути влаштована тільки в великих губернських тюрмах на 400 чоловік, як це, наприклад було організовано в Одеському тюремному замку, то в менших тюремних замках жодної роботи для в'язнів не існувало.

Про початок роботи арештантів військоворобочих рот сповіщав барабанний бій, почувши який арештанти мали вишикуватись по своїх відділеннях в шеренги і ряди. За цим починалась перекличка, по завершенні якої в'язні під проводом унтер-офіцера і з супроводом конвою з кріпосного гарнізону відправлялись на роботу в місто, де знаходились до вечора (№598) [4].

Одразу після сформування рот в 1827 р. на території відведеній під острог розпочалось будівництво церкви імені Св. Алексія – доволі популярного в фольклорній традиції святого. Церкву приписали до Адміралтейського собору, з якого до неї було надісланого священика, в якості «покарання» за протизаконні дії, якого за нові порушення теж доволі швидко відсторонили і звідти. Протягом 1827-1830 рр. формувалась матеріальна база церкви: їй було надано антиминос, ризницю, іконостас та інше необхідне начиння. Керували надалі церквою священики з Адміралтейського собору [1].

Таким чином, формування арештантських рот морського відомства відбувалось впродовж 1826-1827 рр. на основі указів, щодо переведення всіх арештантів при адміралтействі в військоворобочі арештантські батальйони. Створення при морському відомстві арештантських рот було логічним кроком після утворення трьома роками раніше арештантських рот інженерного відомства. Таким чином, влада лише продовжила мілітаризацію підневільної праці, розпочату ще при утворенні Військових поселень в 1817 р. Утворення рот відбувалось в розпал розбудови Миколаївського порту, який став головним місцем побудови Чорноморського флоту в 1820-1830-х рр.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилов И., Оранский Д. История Свято-Алексеевской (Острожной) церкви. *Николаевский Базар*. URL : <http://bazar.nikolaev.ua/print/515> (дата звернення : 01.03.2023)
2. Денисов А. Генераль-адъютантъ, адмиралъ Николай Андреевичъ Аркасъ. Біографическій очеркъ. Севастополь : Типографія Д. О. Харченко, 1887. 298 с.
3. Крючков Ю. Олексій Самійлович Грейг і його час. Миколаїв : Видавництва Ірини Гудим, 2008. 480 с.
4. ПСЗРИ. Собр.2. : в 55 т. Санкт-Петербург: Типографія II Отдѣленія Собственной Его Императорского Величества Канцелярії, 1884.
5. Яневич-Яневский К. Исторический обзор учреждения и упразднения арештантских рот Морского відомства. *Морской сборник*. 1863. №12. С. 231-244.